

A MAGYAR BIBLIOGRAFIÁIRÁS ELSŐ KISÉRLETEI.

CZVITTINGER említi, hogy egy német munka tette figyelmessé arra, hogy a magyar szellemi élet emlékei sem összegyűjtve, sem ismertetve nincsenek. Egy német bibliografusnak, REIMMANNNAK művében ugyanis a következő megjegyzést olvasta a magyarokról: «Ki tud nekem fölvilágosítást adni a magyar írókról és a magyar irodalmi emlékekről? Senki olyat nem ismerek, akit erre ajánlhatnék, nem is hiszem, hogy erről a tárgyról valaha egyáltalában irtak; talán nem is irhattak, mert a magyaroknak mindenkor olyan volt a természetük, hogy többre becsülték a jó lovat, vagy a jó kardpengét, mint a jó könyvet». ¹ Erre a szemrehányásra CZVITTINGER azzal felelt, hogy idézte NEOBURG német történetíró azon megállapítását, mely szerint a magyarok a tudományok minden ágának művelésére kiváló képességgel rendelkeznek. ² De felelet volt erre a *Specimen* is, amely NEOBURG állításának tudományos igazolása kívánt lenni.

A *Specimen* az első irodalomtörténeti kísérlet, mely a magyar írók, tudósok és tudománypártoló uralkodók, főpapok és főurak betűrendben elrendezett névsorát tartalmazza. Amennyire a rendelkezésére álló források megengedték, igyekszik mindenütt életrajzot is adni, ilyen adatok híján azonban megelégszik a könyvcímek pusztja felsorolásával is. Tekintettel arra, hogy e mű a külföld számára készült, elég részletesen adja az eredetileg latin vagy német nyelven megjelent művek címeit, sőt csaknem kivétel nélkül latin nyelvre fordítja a magyar munkák címeit is. Bibliografiaiilag értékesebb a függelék, mely *Bibliotheca scriptorum qui*

¹ Idézi ROTARIDES: *Historiae Hungariae literariae lineamenta*. Altona. 1745. 60. l. és SZINNYEI József is: *A magyar irodalomtörténetírás története*. Budapest, 1878. 5. l.

² *Specimen Hungariae literatae*. Francofurti et Lipsiae. 1711. Praefatio-

extant de rebus Hungaricis címen bizonyos szempontok szerint csoportosítva, felsorolja a Magyarország történetére vonatkozó irodalmat; külön szól azon írókról, akiknek művei a magyarok eredetéről tartalmaznak adatokat, külön emlékezik meg Magyarország hely- és hegyrajzi íróiról, a Magyarország politikai és egyházi történetét tárgyaló művekről, a magyar királyok életét, leszármazását ismertető írókról, sőt rövid összefoglalásban azon kéziratokat is ismerteti, amelyek közelebbi vonatkozásban állanak a magyar történelemmel. Ez a *Biblioteca* ma is használható összeállítás, mert az 1711 előtti külföldi irodalom magyar vonatkozásairól elég részletes tájékoztatást nyújt.

CZVITTINGER *Specimenje* fogyatkozásai mellett is¹ figyelemre méltó munka. Módszere ellen a nála hasonlíthatatlanul rendszerebb és kritikusabb ROTARIDES kifogásokat emelhetett ugyan, melyeket utóbb WALLASZKY is magáévá tett, mindamelllett a *Specimen* tárgyalási módszere: az életrajzok lexikális betűrendes egymásutánja, a gyakorlatban jól bevált minta maradt a későbbi időkben is.

SPANGÁR András jezsuita CZVITTINGER mintájára szintén összeállított egy betűrendes életrajzi gyűjteményt, azonban magyar nyelven. ROTARIDES szerint² SPANGÁR összeállítása lényegileg SZENTIVÁNYI Márton egyik ú. n. katalógusának³ fordítása. SPANGÁR — saját szavait idézve — nemcsak CZVITTINGER hiányait kívánta pótolni, hanem elsősorban magyar nyelvű ismertetést akart adni a magyar írókról és tudósokról azok számára, «a' kik Deákul nem tudnak». Ezért «CZVITTINGERT követvén *Magyarok Bibliotékája* nevű könyvet szereztem, mellyben Magyar szóval elő adom amaz írókat, a' kik Magyarok voltak, avagy olly Nemzetből és Tarto-

¹ V. ö. ROTARIDES: *Hist. Hung. lit. lineamenta*. 62—74. ll., főleg Reimmann kifogásaival foglalkozik. Továbbá WALLASZKY Pál: *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria*. Budaë. 1808. 3—5. ll. Ujabban SZINNYEI: *id. mű* 5—6. ll.

² *Hist. Hung. lit. lineamenta*. 83—86. ll.

³ Megjelent: *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea. Tyrnaviae*. 1702. III. k. I. r. *Continuatio*. Catalogus X—XII. p. 15—20.

mányból származtak, a' kik a Magyar Koróná alatt vannak.»¹ SPANGÁR *Magyar Bibliotekája* azonban, bár szerzője annak címét már *Krónikája* címlapjára is felvette, abban nem jelent meg, kézírata pedig vagy elveszett, vagy lappang valahol² s így nem dönthető el, hogy SPANGÁR összeállítása tényleg úgy hasonlít-e SZENTIVÁNYIÉHOZ, mint tojás a tojáshoz.³ Ez utóbbi esetben SPANGÁR *Magyar Bibliotekája* valóban nem volna egyéb, mint SZENTIVÁNYIT másoló értéktelen és hiányos névjegyzék; valószínűbbnek tartjuk azonban, hogy SPANGÁR CZVITTINGERT utánozva, nagyobb terjedelmű életrajzgyűjteményt akart kiadni magyar nyelven. Erre mutat «I. tudósítás»-a is, melyben nyomatékosan felhívja a «kegyes olvasó» figyelmét arra, hogy «meg nem fogja bánni olvasását, mivel abban olly dolgok foglaltatnak, kiknek alkalmas és illendő helyek nem lehet a *Krónikában*». Már pedig nem hihető, hogy ez az önértetes utalás néhány lapnyi terjedelmű üres névjegyzékre vonatkozott volna.

Ugyancsak kéziratban maradt az erdélyi származású SCHMEIZEL Márton: «*Biblioteca Hungarica sive de scriptoribus rerum Hungaricarum, Transilvanicarum, vicinarumque provinciarum commentatio litterario-critica*» című műve is, melyen szerzője (meghalt 1747 júl. 30.)⁴ még halála napján is dolgozott. ROTARIDES nagy elismeréssel nyilatkozik a kéziratról,⁵ mely nem csupán a könyvcímek felsorolásából állott, hanem azok értékéről is tájékoztatott. ROTARIDES ezenkívül megemlíti az Erdélyre vonatkozó *Notitia Principatus Transsylvaniae*-t is, mely nyolc fejezetre osztva tárgyalja az Erdélyről szóló irodalmat.⁶ Úgy látszik, ez a kézirat valamelyik németországi könyvtárban őriztetik. Mindezen műveknek jellege inkább irodalomtörténeti volt, bár számos fel-

¹ Magyar Krónika etc. Kassa. 1738. 5—6. ll.

² SZINNYEI J.: id. mű 6. l.

³ ROTARIDES szerint. Hist. Hung. lit. lineamenta. 93. l.

⁴ SZINNYEI: Magyar írók. XII. 457—58.

⁵ Hist. Hung. lit. lin. 193. l.

⁶ Hist. Hung. lit. lin. 192. l. AGNETHLER szerint (*Index Bibliothecae*. p. 32) a kézirat címe: *Notitia principatus Transylvaniae geographice, historice et politice adornata*.

használható bibliografiai adatot is tartalmazhattak, amit a SCHMEIZEL-féle könyvtár nyomtatásban megjelent katalogusának gazdag anyagából következtetünk.

A SCHMEIZEL-könyvtár 1748 április 29-én eladásra kerülvén Halleban, erre az alkalomra jelent meg nyomtatásban a *Bibliotheca Schmeizeliana*, mely az elhalt tulajdonos könyvtárának jegyzékét a könyvek alakja (folio, 4°, octav és 12°) szerint csoportosítva, de betűrend és a tartalomra való tekintet nélkül adja.¹ E könyvtárban nagy számmal volt képviselve a Magyarországra és Erdélyre vonatkozó latin- és németnyelvű irodalom, melyet utóbb (1751) a szintén erdélyi AGNETHLER Mihály Gottlieb² külön is kiadott: *Index Bibliothecae res Hungariae Transilvaniae vicinarumque provinciarum illustrantis, quam Martinus Schmeizel etc. instruxit* (Halaë, Hittler. 1751. 8° 51 lap) címen. Ez az *Index* a Magyarországra és Erdélyre vonatkozó hazai és külföldi latin- és németnyelvű irodalmat tartalmazza, alak szerint való csoportosításban; azonban nem elégszik meg a nyomtatott művek felsorolásával, hanem a kéziratokra is tekintettel van. SCHMEIZEL munkásságának kézirati emlékei úgyszólván teljes számmal szerepelnek AGNETHLER összeállításában. Az *Index*, bár bőrtartalmú bibliografiai összeállítás, használhatóságát tekintve kisebb értékű a CZVITTINGER-féle *Bibliotheca scriptorumnál*.

CZVITTINGER, illetőleg SPANGÁR utánzója volt BOD Péter is, kinek *Magyar Athénás-a*³ a magyarországi és erdélyi írók betűrendes életrajzát tartalmazza és pedig címének megfelelően: magyar nyelven. A mű gondolata bizonyára akkor támadt benne, midőn gróf BETHLEN Kata könyvtáráról ismert jegyzékeit elkészítette és ez alkalommal a könyvtár értékes és gazdag anyagát megismerte. Gróf BETHLEN Kata könyvtárában rendkívül sok volt az ú. n. *hungaricum*; az 1747-iki katalogus adatai szerint 11 oly

¹ *Bibliotheca Schmeizeliana, sive index librorum viri illustris Martini Schmeizelii*. Halaë. 1748. 8° 144. l.

² SZINNYEI: Magyar írók. I. 80—82.

³ «Nyomtatott 1766-dik esztendőben.» Nagyszeben. 8° 26. sztl. és 360. l. A nyomtatás helyére l. SCHESÆUS: *Ruinae Pannonicae*. ed. Eder. p. 272.

magyar mű volt benne, mely ma már csak egy példányban ismeretes, négynek a címét pedig csak e katalogus alapján ismerjük. E könyvtár gondozása adhatott a szintén könyvgyűjtő¹ BOD Péternek ösztönt a *Magyar Athénás* megírására, melynek betűrendes rendszere s a könyv végén olvasható csoportosítás megegyezik a kataloguséval.²

A *Magyar Athénás* bibliografiai jelentősége tehát abban áll, hogy a régi magyar irodalom azóta elveszett néhány termékének (ALVINCZY Péter: *Felelet*, BÁDÓ János verse, FOGARASI Ferenc: *Kis keresztényen-e*, GÁLSZÉCSI István: *Keresztényen igaz tudomány-a* stb.) címét számunkra fenntartotta. Könyvészeti leírásai részletesek és ott, ahol autopsia alapján ír, megbízhatók is. Az egyes szerzőkhöz vagy könyvekhez fűzött megjegyzései azonban kritikával használandók. BOD főleg a magyarországi protestáns irodalom művelőire van tekintettel. A katolikus írókról és azok munkásságáról viszont alig vesz tudomást. (Temesvári PELBÁRT-ról pl. csak annyit jegyez meg, hogy «írt holmi deák könyveket» s azok közül néhány hiányos címet közöl). Ugyanezt az elfogultságot veti különben SPANGÁR szemére is ROTARIDES.³

A felsorolt bibliografiai kísérleteket általában véve szerény adatkészlet jellemzi. E tekintetben csupán BOD Péter tekinthető kivételnek és pedig azért, mert bibliografiai adatainak összeállításában egy jelentékeny magánkönyvtár anyagára támaszkodhatott. Rendszeres bibliografiai munkásság könyvtárak nélkül nem képzelhető el; a magyar bibliografia fellendülése tehát attól függött, mennyiben tud, vagy mennyiben lehetséges bekapcsolódnia a könyvtárak életébe.

A XVIII. század második fele a magyar köz- és magánkönyvtárak megalakulásának kora, amikor úgyszólván divatossá lett a *könyvtáralapítás*, melyben az egyházi és világi nagyok

¹ Könyvtára katalogusát l. Magyar Könyvszemle 1884. 56—58. ll.

² LUKINICH I.—KÖBLÖS Z.: Gr. Bethlen Kata könyveinek katalogusa. Erd. Múzeum. 1907. 29—48. ll.

³ Hist. Hung. lit. lin. 84—85. ll. SZINNYEI: id. tan. 9—10. ll. Bod kéziratáról u. o. II. l.

jártak elől jó példával. E korszakból való gróf TELEKI Sámuel marosvásárhelyi, gróf TELEKI Józsefnek utóbb a Magyar Tudományos Akadémia birtokába jutott könyvtára, báró BRUCKENTHAL Sámuel, gróf RÁDAY Gedeon, a gróf APPONYIAK nagyapponyi, a gróf ILLÉSHÁZYAK dubnici, gróf BATHYÁNY Ignác erdélyi püspök gyulafehérvári könyvtára, amely magában foglalta gróf MIAZZI KRISTÓF váci püspök nagyértékű könyvtárát is, továbbá gróf REVICZKY Károly, gróf SZÉCHÉNYI FERENC, gróf ESTERHÁZY Károly, KLIMÓ György pécsi püspök, PATACHICH ÁDÁM kalocsai érsek könyvtárai stb., nem említve a budapesti egyetemi könyvtárat, amely a nagyszombati egyetemnek és könyvtárnak Budára való költöztetése (1777) után királyi (állami) jelleget nyervén, legelső állami közgyűjteményünknek tekinthető.¹

A jezsuitarend feloszlatása, II. József korában pedig a legtöbb szerzetesrend eltörlése, illetőleg ennek következményeként az egyes kolostorokban felhalmozott nagy könyvtári anyagnak forgalomba hozatala² kétségkívül kedvezett a könyvgyűjtés szenvedélyének és a könyvtáralapítási törekvéseknek. Óriási tömeg könyv került forgalomba Magyarországon ép úgy, mint a külföldön, aminek következtében nemcsak számtalan elfelejtett, vagy ismeretlen könyv vált ismeretessé, hanem a hazai könyvkereskedelem fellendülésének s ezzel a rendszeres könyvgyűjtésnek feltételei is adva voltak. A *könyvkereskedések* egyelőre a nyomdavállalatok függelékei voltak ugyan, épen úgy, mint a multban, azonban feltűnő nagy a könyvkészlet gyarapodása, továbbá az üzleti vállalkozó szellem megerősödése is, amit a könyvkereskedések és a nyomdavállalatok számának megnövekedése bizonyít. Attól kezdve, hogy LANDERER János Mihály pozsonyi nyomdász 1754-ben kiadta könyvtárjegyzékét, melyben nyelv szerint csoportosítva betűrendben adta az egyes könyvek címeit, feltüntetve az egyes művek árát is, de viszont mellőzve a nyomtatási év megjelölését, a *könyvtárjegyzékek* a könyvpiac állandó tartozékai lettek. A LANDERER-

¹ V. ö. GULYÁS PÁL: A könyv sorsa Magyarországon. Magyar Könyvszemle. 1924. 13. s. köv. ll.

² GULYÁS PÁL: id. tan. M. Könyvszemle. 1924. 13—24. ll.

cég, amely a század utolsó harmadában Kassán és Pesten is nyitott könyvkereskedést nyomdával kapcsolatban, 1777, 1780, 1787, 1796, 1804-ben stb. már négy-öt éves könyvjegyzékeket hozott forgalomba. LANDERER mellett 1780-tól kezdve a WEINGAND és KÖPF pesti, utóbb Budán és Kassán is üzlettel bíró könyvkereskedő cég (1787), ugyanezen időtájban továbbá a pesti és debreceni szentgyörgynapi vásárok alkalmával a LETTNER-cég is adott ki jegyzékeket, amelyek a nyomtatási évek pontos feltüntetése következtében értékes bibliografiai adatokat tartalmaznak; mindenesetre kár, hogy a cég elsősorban a külföldi irodalom terjesztését tartotta szemelőtt, épúgy, mint KLOPSTOCK Ernő (1780), a STAHEL-KILIÁN (1790), a STROHMEIER (1790), a LEYRER József (1800) s a DIEPOLD-féle (1796) pesti, illetőleg budai könyvkereskedő cégek.

A könyvterjesztés, illetőleg a könyvolvasás elterjedésének elősegítésére kiválóan alkalmasak voltak a *könyvkölcsönző könyvkereskedések*, minő GLEIXNER János vállalkozása (1787—1800), aki 3000 kötetből álló könyvtárából könyvenként fizetendő 1 krajcár, vagy egy hónapra fizetendő 30 krajcár átalány ellenében adott kölcsön. E könyvkereskedés egyébként régi könyvek vételével és eladásával is foglalkozott; a vállalkozás azonban nem járt sikerrel s a 3404 darabra megnőtt könyvgyűjtemény 1800-ban vásárra került. MOSÓCZY INSTITORIS Gábor pesti könyvkötő egyidejűleg «magyar olvasó kabinet»-et rendezett be «Pesthen, a méltóságos ÜRMÉNYI uraság házánál, az Evangyelikusok templomának ellenében-által;» 1796-ban megjelent jegyzéke a XVIII. század második felének sok magyarnyelvű irodalmi termékét tartalmazza, a nyomtatási hely és idő, nemkülönben a könyv ára feltüntetésével. Hasonló kísérlet volt PFUNDTNER Mátyásé Sopronban (1794).

A magyarországi könyvkereskedésnek a központja a XVIII. század második felében *Pozsony* volt. Földrajzi fekvése és politikai jelentősége egyaránt kedvező hatással volt arra, hogy az ősi koronázó városban a könyvkereskedelem és könyvnyomdászat föllendüljön. A pozsonyi könyvkereskedelem azonban általában véve

német jellegű volt. BENEDICT Mihály (könyvkereskedése a Hosszú-utcában volt) 1775-ben megjelent nagy katalogusában (8° 248. l.), SCHWAIGER András (1795, 1798), DOLL Alajos (1784, 1786, 1787, 1788), LÖWE Antal (1773, 1778, 1785, 1786, 1788, 1791), LIPPERT Károly Gottlieb (1799), a KORABINSKY és WEBER-cég (1787, 8° 240. l.) igen használható könyvjegyzékeiben magyar irodalom vagy egyáltalán nem fordul elő, vagy csak mellékesen. E cégek különben is külföldi német kiadóvállalatok ügynökei voltak, akik ennek következtében elsősorban a németül olvasó közönség igényeire voltak tekintettel. A XVIII. század végén azonban már e tekintetben is mutatkozott javulás. WEBER Simon Péter, akinek egy ideig Komáromban is volt könyvnyomdája, az országos vásárok alkalmával pedig Pesten is nyitott könyvesboltot a Hatvani-kapu vidékén, ismételten kiadott könyvjegyzékében (1793, 1797) elsősorban a magyar irodalom termékeiről adott számot. Jegyzékeiben a fősúlyt nyomdájában megjelent irodalmi újdonságaira helyezte, de helyet adott a korábban napvilágot látott műveknek is. Jelentős kísérlet volt 1798-ban FÜSKUTI LANDERER Mihály *Vásári könyvtára*, melynek kibocsátását a következőképpen indokolta: «Mi Magyarok vagyunk: ugyan azért, okoskodjon bár ki-is másképpen, szabad vele, én abban az erős hiedelemben maradok, hogy hazánkfiaival a' Magyar könyveket leg-hasznosabban fogjuk Nemzeti saját nyelvünkön közleni, és ez által a' Magyar Literaturát inkább fel-segélteni». A jegyzék annyiban érdekes újítás, amennyiben a kiadó nemcsak részletes bibliografiai leírást ad az irodalmi újdonságokról, hanem azok tartalmát s irodalom- vagy szaktörténeti jelentőségét is behatóan ismerteti, úgy hogy ennek következtében az olvasóközönség előzetes tájékozódást szerezhetett a megjelent újdonságok tartalmáról.

Az *egri* nyomda könyvjegyzéke (1782), továbbá a HOCHMEISTER Márton *nagyszébeni* nyomdász és könyvkereskedőtől kiadott (1790. 8° 202. l.), de többnyire a külföldi német irodalmi termékeket tartalmazó nagy katalogus mellett figyelmet érdemelnek a *kolozsvári* református kollégium nyomdájának jegyzékei, melyek 1781-től kezdve eleinte latin címmel (1781, 1782), utóbb azonban már

kettős (latin-magyar) címmel jelentek meg (1786, 1797). A címlap szerint «a' deák, 'sidó, görög és magyar könyvek laistroma» «magában foglalja a' kolosvári réformátum kolégyom könyvnyomtató Házában kijött és a fel-jegyzett árrok szerént el-adandó könyveket, ugy szintén azokat is, mellyek különböző helyeken nyomtatván, azon könyvnyomtató háznál eladás végett találatnak.»

A hazai könyvnyomdászat és könyvkereskedelem történetében különleges hely illeti meg a *nagyszombati*, illetőleg *budai királyi egyetemi nyomdát*, mely 1784-ben még Budán és Nagyszombatban, utóbb azonban csupán csak Budán működött könyvkereskedéssel kapcsolatosan. A nyomda a XVIII. század utolsó tizedeitől kezdve rendszeresen adott ki könyvjegyzékeket, melyek azonban csak a nyomda saját termékeit foglalták magukban. Ujítás a jegyzékekben, hogy a nyomda külön füzetekben számol be a megjelent *tankönyvek-ről* (1784, 1798), melyek a magyar, német, tót, horvát, illyr és oláh iskolák igényeit voltak hivatva kielégíteni s azért a nemzetiségek nyelvén készültek. A nyomda 1799-ben adta ki először *Catalogus generalis*-át, mely a nyomdának még könyvkereskedői forgalomban lévő termékeit foglalja pontos és felhasználható jegyzékbe, miáltal számos olyan nyomtatványra hívta fel a figyelmet, melyek emléke időközben feledésbe merült.

A könyvszerzés, illetőleg a könyvgyűjtés lehetőségét s ezzel kapcsolatosan a magyar bibliografiai törekvések megerősödését a magyar könyvkereskedésnek és könyvnyomdászatnak a XVIII. század második felében történt fellendülése kétségkívül elősegítette. Nagy mértékben járult azonban a könyv iránt való érdeklődés felkeltéséhez *egyes könyvtáraknak*, vagy gyűjteményeknek a könyvpiacra való megjelenése. Így 1766-ban Bécsben gróf ESTERHÁZY Miklós könyvtára került nyilvános árverés alá.¹ E könyvtárban jelentékeny mértékben volt ugyan képviselve a magyarországi nem-magyar irodalom, főleg a XVIII. századból, egészben véve

¹ *Bibliotheca* Exc. D. B. M. Nic. Com. Esterhazy, horis consuetis pro auctione publicabitur Viennae Austriae die ... Febr. 1766. In dem Hochgr. Esterhasischen Haus auf der Mölker-Pastey. 8°. 126 sztl. lap.

azonban a külföldi (latin, német, francia) irodalom szabta meg a könyvtár jellegét. Hasonlíthatatlanul értékesebb a KOLLÁR-féle nagy gyűjtemény,¹ amely 1783 szeptember 29-ikén került kalapács alá Bécsben. A KOLLÁR-féle könyvtár — GYURIKOVITS szerint — «szép és ritka könyvekkel bővelkedett..., kivált a' Magyarok dolgairól szóló könyvekre és írásokra nézve». A könyvtár igen becses BÉL Mátyás-kéziratokat is tartalmazott, amelyek az említett aukción II. JÓZSEF rendeletéből a bécsi udvari könyvtár számára vásároltattak meg, habár helyük GYURIKOVITS szerint tulajdonképen a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában volna.² 1784-ben Lipcseben BÉL Károly András több ezer kötetből álló könyvtárát adták el nyilvános árverésen;³ e könyvtárban a Magyarországra vonatkozó irodalom aránylag csekély volt, a BÉL Mátyás-féle kéziratok (fölsorolásuk az 565—569. lapon) nagy számánál fogva azonban nagyobb érdeklődésre tarthatott számot a magyar gyűjtők részéről is. A RÁDAY-könyvtár nagybecsű BÉL-kéziratainak egy része, ha nem tévedek, ebből a gyűjteményből származik. Kisebb jelentőségű volt RUPRECHT Theofil modori, később bazini ev. lelkésznek 1785 január 21-ikén Bazinban árverés alá bocsátott könyvtára,⁴ amely tulnyomó részben külföldi theologiai műveket tartalmazott. Nagy fontosságú volt a *budapesti Egyetemi Könyvtár* azon elhatározása, amellyel 1784 június 4-ikén a könyvtár másod- vagy többes példányaiból egy 1189 tételszámból álló gyűjteményt bocsátott nyilvános árverés útján forgalomba.⁵ A katalógus a könyveket alak szerint csoportosítja s a felosztáson belül a szerzők betűrendes névsorát adja, a

¹ Catalogus praestantissimorum librorum, necnon rarissimorum manuscriptorum Bibliothecae Kollarianae. Wien. Kurzbeck. 1783. 8^o 290 l.

² GYURIKOVITS György: Keresztényi Kollár Ádámnak élete. Tudományos Gyűjtemény. 1823. X. k. 20—21. ll. — HAAN L.: Bél Mátyás. Budapest. 1879 59. l.

³ Catalogus librorum Car. Andr. Belii, a die XIX. mensis Januarii in collegio rubro auctionis lege dividendorum. Lipsiae. 8^o. 570 l.

⁴ Bibliotheca litteratissimi viri Theophili Ruprecht etc. Posonii, 1784. 8^o. 116 sztl. l.

⁵ Catalogus librorum, qui in Bibliotheca Universitatis Pestiensis publicae auctioni exponentur, 4. Junii et sequentibus diebus 1787 ante et post meridiem horis consvetis. Pestini. M. Landerer. 8^o. 146 l.

könyv címének, nyomtatási helyének és idejének megjelölésével. Több alkalommal értékmegállapító megjegyzéseket is ad irodalmi utalásokkal (pl. Fol. 237. 244. 256. 257. sz. a.) s e tekintetben a modern könyvkatalógusok egyik előfutárja. A jegyzékben rendkívül sok magyar nyelvű és magyar vonatkozású könyv található, egyrésztük már akkor is bibliografiai ritkaság volt. 1791-ben GÁNÓCZY Antal nagyváradi kanonok könyvtára került eladás alá.¹ GÁNÓCZY az 1790—91-iki pozsonyi országgyűlés alkalmával Pozsonyban halt el; könyvtára egy részét magával vitte Pozsonyba, ahol azokat tényleg el is adták, könyvtárának Nagyváradon maradt zömét azonban a nagyváradi káptalan szerezte meg.

A XVIII. század második felében eladásra bocsátott könyvtárak közül magyar szempontból kétségtelenül CORNIDES Dániel könyvtára volt a legnagyobb jelentőségű. A terjedelmes könyvjegyzék² az akkori szokásnak megfelelően megtartja ugyan az alak szerint való csoportosítást, azonban azt csupán az egyes tudomány-szakokon belül alkalmazza, mint alcsoportosítást; a katalógus ennek következtében lehetővé teszi a könnyű áttekintést mindazok számára, akik csak egyes tudomány-szakok iránt érdeklődnek. CORNIDES könyvtára egyébként a hungaricák rendkívül gazdag gyűjteménye volt, kézirati anyaga főleg Erdély történetére nézve volt nagyjelentőségű. Könyvtára, melyet a magyar irodalom és tudományosság nagy szerencséjére gróf TELEKI József (1738—1796) szerzett meg, utóbb a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárába került. A XVIII. század végén nyilvános árverés alá bocsátott könyvtárak közül megemlíthetjük még a STUBLANIZ-féle 294 címből álló gyűjteményt,³ mely túlnyomó részben újabb időből származó idegen nyelvű műveket tartalmazott, továbbá gróf REVICZKY Károly nagy könyvtárát,⁴ amely a görög és latin klasszikusok

¹ *Catalogus variorum librorum, qui licitando vendentur die 1791.* (Ugyanaz németül a címlap első részében.) 8°. 134 l.

² *Clarissimi Danielis Cornides Bibliotheca Hungarica etc. Pestini.* 1792. 8° 281 l.

³ *Catalogus librorum Bibliothecae Stublanizianae etc.* 8°. 20. l.

⁴ *Bibliotheca Graeca et Latina etc. Periergus Deltophilus. Berolini 1794.* 8°. XXIII. + 390 + 13 sztl. l.

meglepően teljes gyűjteményét tartalmazta, s 1790-ben 500 font sterling évjáradék fejében egy angol lord birtokába jutott;¹ s végül TRNKA Vencel pesti egyetemi tanárnak 1790-ben elárverezett igen becses szakkönyvtárát.²

E felsorolás hiányos ugyan, de annak igazolására mégis elegendő, hogy a XVIII. század második fele jogosan tekinthető a magyar könyvkultúra és könyvkultusz egyik virágzási korának. A könyvtáralapítás divatja, a könyvnek kereskedelmi árucikké való átalakulása és ezzel kapcsolatosan a könyvkereskedelem megerősödése, szükségszerűen előidézték a bibliotekologia és a bibliografia gyakorlati és elméleti művelését. 1798-tól kezdve SCHEDIUS Lajos pesti egyetemi tanár a KILIÁN-testvérek közreműködésével folyóiratszerű kiadványokban³ rendszeresen ismertette az irodalmi újdonságokat az *Österreichischer Merkur* (megindult 1793-ban mint hetenként megjelenő könyvcímjegyzék) mintájára s ezzel az időszaki könyvészeti szemlével a könyv iránt való érdeklődés mélyítéséhez hathatósan hozzájárult. Szinte természetes tehát, hogy a század végén a fellendült magyar könyvkultúra eredményeinek valamelyes összefoglalása időszerűvé vált. A korábbi munkálatok hiányosaknak bizonyultak s még HORÁNYI Eleknek monumentális életrajzi lexikona is⁴ hézagosnak bizonyult, bár e mű elődeinél hasonlíthatatlanul gazdagabb volt, úgy az írók életrajzi adatai, mint könyvészeti vonatkozásai tekintetében. HORÁNYI már 1792-ben kiadta a *Memoria* pótlásául a *Nova Memoria*-t,⁵ az előbbivel teljesen azonos irányelvek szerint, a haladó idő követelményeinek azonban már ez az egyébként érdemes mű sem felelt meg. Nem csupán nyelve miatt, melyet a magyar nyelvnek a tudományos közéletben való előtörése háttérbe szorított, hanem rendszerénél fogva, mely alkalmas lehetett egy életrajzi gyűjtemény felépítésére, a szorosabb

¹ GULYÁS Pál: id. tan. Magyar Könyvszemle. 1924. 57. l.

² Catalogus librorum et actorum medicorum Wenceslai Trnka etc. Pestini, M. Trattner. 1796. 8°. X. + 110 l.

³ Allgemeines Verzeichniss der inländischen Bücher etc. Pest. Kilián. 1798.

⁴ Memoria Hungarorum etc. Viennae. I. k. 1775. 8°. 741., II. k. 1776. 8°. 719., III. k. Posonii, 1777. 8°. 696 l. és Index.

⁵ Nova memoria Hungarorum etc. Pestini. Trattner. I—II. k.

értelemben vett bibliográfia igényeit azonban már nem tudta kielégíteni. SÁNDOR Istváné az érdem, hogy az immár fejlett könyvkultúra igényeinek figyelembe vételével a korábbi adatgyűjtő irodalom gazdag anyagát helyes bibliografiai érzékkal feldolgozta és rendszerbe foglalta.¹ A könyvcímeket nem a szerzők szerint, hanem szoros kronológiai sorrendben és ezen belül nyomdahelyek szerint csoportosította. Ezt a rendszert utóbb SZABÓ Károly is átvette. Irodalmunk fejlődéséről adatszerű összefoglaló képet tulajdonképpen SÁNDOR István Magyar Könyvesháza adott először. Művét már az egykorúak is egy tüzetesebben kidolgozandó *magyar bibliográfia alapjául* tekintették² s ezen a megállapításon ma sincs okunk változtatni.

LUKINICH IMRE.

¹ *Magyar Könyvesház*, avagy a' magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerént való rövid említésök. Győrött. Streibig József betűivel. 1803. 8°. 285 l.

² V. Ö. SZINNYEI J.: Az első magyar bibliographus. Budapest. Akadémia. 1901. 20—21. ll.